

טיפול בילדים במשחק בחול – הוספת "מגש שלישי" (תוספת לשיטת דורה קאלף)

מאת חנה ימיני

תקציר

התראפיה במשחק בחול בגישה יונגיאנית (Sandplay) מתבססת על שיטתה של דורה קאלף (1980). לפי קאלף, בחדר הטיפול מונחים על השולחן שני מגשים שצבעם הפנימי כחול: האחד מכיל חול יבש והשני חול לח, והמטופל משתמש באוסף מיניאטורות שעומד לרשותו לבניית עולמות שמשקפים מציאות פנימית וחיזונית בתוכם. התהליך היצירתי מתפרש באופן סימבולי לאור תורת הארכיטיפ של יונג (2005) ולפי שלבי התפתחות של אריך נוימן (1990).

הטכניקה המוצעת כאן היא הוספת "המגש השלישי" לשני המגשים האחרים שבחדר. הוא נבדל מהם בכך שמידותיו מעט עמוקות יותר, הוא ריק מחול, מונח ישירות על הרצפה וצבעו טורקיז, בהיר יותר מהכחול שבמגשים האחרים. כמטפלת באומנות, העובדת במשחק בחול בשיטה היונגיאנית, אני מוצאת שצירופו של המגש השלישי מתאים במיוחד לעבודה טיפולית עם הגיל הרך והוא מרחיב את אפשרויות ההכלה הטיפוליות, הן מבחינה פיזית והן מבחינה סימבולית. באופן כזה מתאפשר שיחזור שלבי התפתחות ראשוניים. המגש השלישי נותן מענה לילדים צעירים כאשר יש להם צורך לגעת בצבע הטורקיז. כשהם נכנסים לתוכו, הם יכולים להרגיש בגופם את מסגרת המגש התוחמת ולחוש שיחזור חוויה של מקום ראשוני תחושת, אשר איתו הם מתמזגים והופכים להיות חלק ממנו. תהליך זה משול לסימביוזה או התמזגות כמו בשלב "האורובורי" הראשוני (נוימן, 2007 עמ' 11).

תרפיה במשחק בחול

תרפיה במשחק בחול הינה שיטת ריפוי המשתמשת במגש החול ככלי קונקרטי יחד עם שימוש במיניאטורות על פי גישתה של דורה קאלף (Dora Kalff), והיא מבוססת על המבנים התאורטיים של קרל גוסטב יונג ואריך נוימן (Cameron, 2003, p. 19, 1983, Weinrib).

העבודה עם חול ככלי טיפולי פותחה בשנת 1929 ע"י מרגרט לוונפלד, פסיכולוגית ילדים אנגליה וכונתה "טכניקת העולם". דורה קאלף, פסיכולוגית ילדים יונגיאנית משווייץ, העמיקה את הבנת המשחק בחול בעזרת הרקע שלה בפילוסופיית המזרח ובמושגים

יונגיאנים לאחר שלמדה עם לוונפלד בלונדון ב-1956 (Steinhardt, 1997, p. 455). היא העניקה לטיפול זה את שמו "Sandplay" בהשוואה ל"Sandtray" של לוונפלד.

התראפיה במשחק בחול מאפשרת למטופל לעבור תהליך יצירתי אשר קשור לדמיון פעיל. לשיטת טיפול זאת יש קשר ישיר לעולם המשחק של ילדים ולביטוי מיומנויות המשחק האינסטינקטיביות של האדם הטבועות בו כבר בגיל הרך. תהליך יצירתי זה מאפשר ביטוי טבעי בתהליך השלמת סוגיות הקשורות להתפתחות, שחרור הרגשות העצורים, ביטויים סימבוליים של טראומה אשר קבורה בפנים וחיבור לעצמי האמיתי (Grubbs, 1995). הצידוד למשחק בחול בגישה יונגיאנית מורכב משני ארגזי חול מלבניים עשויים עץ, בשניהם החלק הפנימי צבוע בכחול והם מלאים חול ים נקי ועדין. במגש אחד חול יבש ובמגש השני חול לח. מידות מגש החול היונגיאני שקבעה דורה קלף הן 72.5X49.5 ס"מ ועומקן 7 ס"מ. זהו שטח היוצר גבולות אנכיים ואופקיים ברורים וגודל כולל שנראה במלואו ללא צורך להניע את הראש מצד לצד (שטיינהרדט, 2004, עמ' 140). מיקום מגשי החול יכול להיות נמוך (50 סמ') מהרצפה כמו שנמצא בגני הילדים) או מחובר לשולחן רגליים עם גלגלים בגובה של כ- 80 סמ' מהרצפה, עם במת הגבהה המתאימה לילדים צעירים.

לצבע הכחול הפנימי יש תפקיד חשוב בטיפול ומלבד הקשרו למים או שמים הוא מרגיע ומאית את הקצב, מוריד את לחץ הדם ומשפר את היכולת להעלות חומרים מאימים. "אנו פונים פנימה, נכנסים למצב של מדיטציה ומרחיבים תפיסות של עומק ומודעות, של גובה ושל התרוממות רוחנית" (Steinhardt, 1997, p. 458). הצבע הכחול מופיע בהקשרים רבים בחיינו: באומנות ילדים הוא מופיע כייצוג של שמים בסביבות גיל חמש או שש וכייצוג של מים סביב גיל שבע או שמונה (הוא בדרך כלל מצויר כפס שטוח של צבע כחול, עם כל מה שמספקת קופסת הצבעים, ללא ניואנסים); בטבע השמים והמים בדרך כלל נעים מאופק חיוור לרמות של כחול עמוק. הכחול, כייצוג מים או שמים, מספק ציר אנכי של תנועה, למעלה ולמטה, מעל ומתחת (Steinhardt, 1997). חשיפת התחתית הכחולה של המגש, אם כן, מייצגת לרוב מים, על-ידי יצירת גומה ו/או הזזת החול במגש. כאשר מטופל נמנע לאורך זמן מלגעת בתחתית הכחול זה עשוי להעיד על חשש מירידה לעומק רגשותיו. (Kalff, 1993).

לצד המגשים, מוצג בחדר הטיפולים מגוון מיניאטורות וחפצים קטנים שבהם משחק המטופל והם משמשים לייצוג בני אדם, בעלי חיים, צמחים ודוממים. האוסף מכיל בעלי חיים פרה-היסטוריים ופנטסטיים, דמויות תרבותיות והיסטוריות וכן סימבולים מהמזרח ומהמערב. בנוסף, מצויות בחדר מיניאטורות של בתים וגשרים וכן כלי תחבורה המתאימים ליבשה, לים ולאוויר (מנוחין, 1993). באמצעות אוסף החפצים והמיניאטורות בונה המטופל עולם בתוך מגש החול, כאשר המטפל צופה בתהליך, מתעד אותו ומעניק מרחב בטוח, מוגן ואמפטי למטופל. בסוף התהליך, יכול המטופל לספר סיפור או להתייחס לדמות כלשהי המוצגת במגש החול או לא לומר דבר.

האפשרות להתבטא באופן לא מילולי מרחיבה ומגדילה את החומר הנגיש למטפל לאבחון ולטיפול, מדגישה את התכונות הספונטאניות והדינאמיות של החוויה היצירתית, מאפשרת חשיפה ושיקוף עולמו הפנימי והחיצוני של המטופל ונוגעת בלא-מודע האישי והקולקטיבי. ההקלה וההחלמה מתרחשות בהדרגה ובאופן ספונטאני עם העלאת התכנים מהלא מודע של המטופל.

מודל המגש השלישי

בשנים האחרונות אני עובדת כמטפלת באמנות עם ילדים מקבוצת הגיל הרך, הכוללת ילדים מגיל 8 חודשים עד 8 שנים. אני מוצאת שתראפיית המשחק בחול מצליחה לגשר על מגבלות התקשורת הפרה-ורבלית והביטוי המילולי בכלל. בהיותה קונקרטי, מוחשית, מוכרת וידועה לילד הרך, היא מתאימה בעיני ביותר לעבודה עם ילדים בגילאים האלה.

מדוע בחרתי להוסיף מגש שלישי, ריק מחול, במידות מעט שונות ככלי טיפולי נוסף? ובכן, במהלך העבודה הבחנתי כי מטופלי נוטים תוך כדי משחק בחול לשפוך, להשליך ו/או להעיק חול מעבר לגבולות המגש והנחתי שמגש עמוק יותר יאפשר להם להישאר בתוך גבולות המגש (כאמור, גבולות המגש הם חלק מהעיקרון הטיפולי של תראפיית המשחק בחול). לפיכך, הכנתי מגש נוסף שעומקו 14 ס"מ (עמוק מן המגש הסטנדרטי ב-7 ס"מ), הצבתי אותו על הרצפה ועוד בטרם הספקתי למלאו בחול הבחנתי כי הילדים הצעירים שנכנסו לחדר קלטו אותו ונמשכו אליו מיד עם הגעתם. באופן ספונטאני חלקם נכנסו לתוך המגש עם כל גופם ואחרים בחרו להכניס לתוכו קודם את המיניאטורות. הכנסת המיניאטורות הייתה מלווה בנשימות, נהימות, קולות, מילים, משפטים או פשוט בשתיקה. לאור זאת, החלטתי לבחון יותר לעומק אם המגש הריק יכול להוסיף ולהרחיב את הטיפול בנוסף למגשי החול.

בכדי להדגיש את שונותו של המגש הזה לעומת מגשי החול הסטנדרטיים בחרתי לצבוע את פנים המגש בכחול בגוון טורקיז. הרציונל מאחורי בחירת הטורקיז נבעה מכך שהטורקיז הוא צבע כחול הנוטה לירוק, משלב את צבע הים-שמים עם צבע הצמחייה, וככזה מסמל יצירתיות וביטוי עצמי, מרגיע ומביא לצינון והרפיה (קלרק, 1982). בתרפיה בצבעים משתמשים בטורקיז בעזרת קרני צבע דרך מסננות צבעוניות לחיזוק המערכת החיסונית ונגד זיהומים התלויים בעיקר במערכת הלימפתית, בייחוד בשנות הניקות והילדות המוקדמות (ווילס, 1994, 6).

ההשפעה הטיפולית של הוספת המגש השלישי הייתה מיידית וגרמה לי להמשיך ולהשתמש בכלי זה. הנחתי שכפי שמגשי החול מהווים מעין מרחב ביניים בין העולם החיצוני, המציאותי לבין העולם הפנימי, הפנטזמטי. בנוסף, המגש השלישי מאפשר תנאי משחק מיוחדים אשר מהווים הכרות מוקדמת עם המגש, "התיידדות" אשר תוביל לעבודה

אישית נינוחה, העשויה להגביר בהמשך הטיפול את המוטיבציה להעמקה במגשי החול היבש והלח.

המגש השלישי מזמין ילדים למרחב, אישי ופרטי, אשר מיקומו קרוב לאדמה, ל"אמא אדמה". זהו מרחב נקי, כמו דף חלק שאין עליו כלום וכל מה שיונח עליו הוא בחירה אישית, בדומה לעבודה על הנייר בציור (אוקלנדר, 1995). למעשה, במגש השלישי מתאחדים רגש, תחושה ופעולה והוא מהווה מקום בעל יכולת הכלה משולשת, בו יכול המטופל להיות האלמנט הרביעי בדמות הגיבור. בהיבט היוגיאני, יש לכך השלכות סמליות נוספות.

על אף שהמגש השלישי מונח על הרצפה והוא נגיש מאוד לעבודה, הבחירה של המטופל להשתמש בו אינה מובנת מאליה. מטופלים מסוימים בוחרים לעבוד עם המגש השלישי בלבד, אחרים יבחרו לעבוד עם שלושת המגשים בו זמנית ואחרים עם שני המגשים הסטנדרטיים, ללא המגש השלישי. הנחת העבודה היא כי המגש השלישי מביא עמו משמעות מיוחדת לחדר הטיפולים והשימוש בו כפוף לצורכי המטופל, אשר מבטא בעבודתו תוכן רגשי וחוויתי ייחודי. מובן, אם כך, כי בחירת המטופל במגש השלישי יוצרת מערך מיוחד, הדורש התייחסות אחרת מצד המטפל.

המגש השלישי מביא עמו שלושה מימדים נוספים לתראפיית המשחק בחול:

א- הוא **מגש האפשרויות** ובו מרחב פתוח, חשוף, ללא חול, המספק תנאים לחופש פעולה. מתוקף היותו נגיש (מונח על הרצפה) הוא מאפשר למטופל כניסה לתוכו ללא קושי.

ב- הוא מייצג **הכלה משולשת**, כאשר המטופל מוכל ע"י שלושה רבדים: חדר הטיפול, המטפל ומגש ללא חול – אשר אליו הוא נכנס עם גופו הפיזי.

ג- הוא מאפשר **שלוש טכניקות עבודה** עיקריות במגע ישיר עם כל המשטח הכחול: עבודה עם הגוף בלבד, עבודה עם חומרים, מיניאטורות וסימבולים (בלבד) בתוך המגש ועבודה משולבת עם הגוף ועם חומרים/מיניאטורות בתוך המגש.

מגש האפשרויות

1. מיקומו על הרצפה/קרקע/אדמה. רצפה, כידוע, היא משטח או בסיס אופקי גלוי, הקיים בכל מבנה עליו עומדים בני אדם. הקרקע מייצגת את אמא אדמה. "בכל התרבויות אמא אדמה היא המקור שממנו הכל נולד ואליו ישוב" (נצר, 2004 עמ' 150). ידוע, כי עבודה על הרצפה על פי בחירת המטופל, יכולה לאפיין מקום ראשוני ומסמלת מיקום ילדי, תלותי, צורך בהזנה ובתחושת בטחון שורשי. צורך זה מתבטא גם בהתערסלות של ילדים בתוך המגש בתנוחה עוברית.

ממקרים שנאספו במהלך עבודתי הבחנתי שקיימת הדרגתיות בבחירה של הילד בשלושת המגשים המוצעים בחדר. שמתי לב שלעיתים הילדים בגיל הרך והוריהם

(בטיפול דיאדי) בוחרים לשחק ישירות על הרצפה או על שטיח. מטפלים רבים העובדים עם ילדים צעירים (אוקלנדר, 1995) מדווחים כי עבודתם נעשית רוב הזמן על הרצפה, אם במשחק ואם בדיבור. נראה כי בחירה זו נותנת תחושה של מרחב מאפשר, נוח יותר, המזכיר מקום ראשוני ושורשי הקרוב לאדמה ולטבע.

בדרך כלל, בתחילת התהליך הטיפולי הילדים בחרו במגש השלישי (נמוך וצמוד לרצפה/אדמה) ובהמשך עברו לשחק במגשי החול היבש והלח (שמונחים על מקום גבוה יותר). בחירה זו מקבילה לשלבי התפתחותו הפיזיים של התינוק: תינוקות בחודשי חייהם הראשונים נמצאים בתנוחה עוברית במצב של שכיבה על הגב/בטן. באופן הדרגתי מתפתחים שרירי היציבה ומתאפשרת התרחקות והתנתקות מכוח הכובד (מהמשטח האנכי) (זולברג, 2004). מאוחר יותר, בשלבי בניית אבני דרך מוטוריים, התינוקות זוחלים על הקרקע טרם הליכתם (רצון, 2006). תיאור המקרה של ניה (שם בדוי*) מדגים את המעבר בין הארגזים כמקביל לשלבי ההתפתחות התינוקיים, הן בתנוחות שהציגה והן במלל שליווה את המשחק (תמונות מס' 5, 5א', 5ב' - ניה).

2. המגש השלישי מהווה מרחב פתוח, בעל יכולת ניידות (מאחר והוא ריק מחול ניתן להזיזו ולהציבו בצורות שונות) היכול להתמלא בחומרים, חפצים ומיכלים, כל אחד מהם לחוד או בשילובם יחד בקומבינציות שונות.

המשחק במגש השלישי משמש לטקס מעברי מהעולם החיצוני, המציאותי, אל עולם הנפש הפנימי. התופעה מתאפיינת לעיתים קרובות בחדר הטיפולים בטקס קבוע שמקיים המטופל עם הכניסה לחדר או ביציאה ממנו, שמסמל את תחילת המפגש הטיפולי או סיומו. ויניקוט מדבר על אזור נפשי שלישי, הממוקם בין המציאות הפנימית למציאות החיצונית, ולו הוא קורא "אזור ביניים", או בניסוח מאוחר ומורחב יותר "המרחב הפוטנציאלי". זהו המקום היחיד אשר בו מתהווה ומתרחשת, לדעת ויניקוט, חוויה סובייקטיבית ושם מתרחש הדמיון, המשחק, היצירתיות והטיפול (ויניקוט, 1997, 11). כמו כן, המגש השלישי יכול לשמש כ"מקום בטוח אישי" (ר' עמ' 8 בדוגמאות מקרה).

הכלה משולשת

בחדר הטיפולים, הכולל שני מגשי חול (יבש ולח) המטופל מוכל באמצעות שני רבדים עיקריים: חדר הטיפולים והמטפל עצמו. השימוש במגש השלישי מרחיב את אפשרויות ההכלה של המטופל ומאפשר הכלה נוספת באמצעות הכניסה הפיזית אליו. הכלה זו מקבילה לתהליך ההחזקה (holding): האם הטובה דיה, בתוקף מושקעותה האימהית הבסיסית בתינוקה ומתוך התאמה פעילה לצרכי התינוק, הופכת לאם המחזיקה (holding) את תינוקה הנמצא בתלות מוחלטת בה (ויניקוט, 1997, 5). ויניקוט סבור כי

אם תינוק מוחזק ומטופל בדרך משביעת רצון, אנו יכולים להניח שמוצג לפניו אובייקט בדרך שאינה מפרה את חווית האומניפוטנטיות הלגיטימית שלו. התוצאה יכולה להיות שהתינוק מסוגל להשתמש באובייקט, ולהרגיש כאילו אובייקט זה הוא אובייקט סוביקטיבי, שהוא עצמו יצר אותו (ויניקוט, 1997, 8). באמצעות ההחזקה הפיזית והסמלית (holding) שהמגש השלישי מאפשר, נראה כי מתאפשרת חווית עומק. במקרים רבים אני מבחינה כי הילדים מתייחסים למגש השלישי כאל עולם שהם השליטים בו, וכשהם יושבים בתוכו ביטחונם העצמי מתחזק. אחד ממטופלי, ילד בן 1.6 שנים שיחק ושהה לכל משך הפגישה אך ורק במגש השלישי מדי פגישה ופגישה במשך חצי שנה, ורק לאחר מכן עבר ונכנס ביוזמתו באופן ספונטאני למגש החול היבש (תמונה מס' 7, 7א').

שלוש טכניקות עבודה

1. עבודה עם הגוף בתוך המגש.
2. עבודה עם מיניאטורות וסימבולים בתוך המגש (ללא חול).
3. עבודה עם הגוף ועם מיניאטורות במגש החשוף (ללא חול).

יונג, בהתייחסו ל'אני המאמין' המדעי של זמננו, שאל וענה: "איזהו דבר ממשי? ממשי הוא הדבר המשפיע" (יונג, 1989, עמ' 107). להלן מספר דוגמאות מקרה, שעודדו את השימוש בטכניקה ומדגימות בקצרה את השימוש במגש השלישי:

במקרה ראשון איתמר, בן חמש, אשר הגיע לפגישה למרות מחלת השפעת הקשה שחלה בה, נכנס לחדר, סידר חפצים בתוך המגש שייצגו הזנה (בעיקר דברי מזון) ונרדם בתוך המגש השלישי לכל משך הפגישה (תמונה מס' 1). הוא התעורר באופן עצמאי לקראת סיום הפגישה ואמר: "הייתי עייף, עכשיו אני מרגיש טוב". נראה שהמגש אפשר את המנוחה שהיה זקוק לה.

במקרה שני אוהד, בן ארבע אמר שהוא רוצה להיכנס ל"בטן של אמא", נכנס למגש השלישי ושהה בתוכו בתנוחה עוברית. כעבור זמן מה אמר: "נולדתי, תני לי בקבוק" ואח"כ אמר: "עכשיו אני בסל-קל". אח"כ התיישב ואמר: "עכשיו אני בן חצי שנה, תני לי אוכל". יתכן, כי דרך הארגז הילד עבר חוויה של התפתחות שלבית, במהלכה שחזר את שנות ינקותו המוקדמות ותיקן אותן בסביבה מכילה ותומכת.

במקרה שלישי גילי, בת שלוש וחצי (בטיפול דיאדי) ביקשה מאביה באופן ספונטאני להיכנס יחד איתה למגש השלישי והוא הסכים (תמונה מס' 6).

במקרה רביעי הצביע יניב, בן ארבע וחצי, על המגש השלישי ואמר: "זו מלכודת" ולא נכנס לתוכו. בפגישה אחרת, שכב על גבו במגש והושיט את שתי ידיו כלפי מעלה כמו מבקש

להרימו או להצילו (בהתאם לקשייו שהתגלו בטיפול). כלומר, תפיסת המגש ההשלכתית מביאה לפני השטח את החשדנות והחרדה.

במקרים רבים, תוך כדי משחק, המגש השלישי שימש עבור ילדים בדרכים שונות מגוון של אובייקטים: כבית, עגלת תינוק, אמבטיה, ים, בריכה, גאז לבישול (מאפשר את כל ההיבטים האימהיים ומשמעות חיק אם) בתוך משחק, הילד נכנס למגש השלישי שמאפשר להתחבר ולהיכנס באופן של רגרסיה חיובית כדי להתחדש מתוכו ולהיות בחוויה של טרום ניפרדות, שהיא שילוב של סימבולי וקונקרטי (הנכחה) של הישות האימהית ע"י ייצוג שהוא סמלי וקונקרטי כאחד, מצב קיומי בין שני הדברים באותו הזמן. המגש שימש גם כמגרש כדורגל, במה להצגה, ובשל יכולתו להיות נייד הוא הוצמד ע"י ילד למגש החול הלח ושימש כ"חומה".

דין וסיכום

מאמר זה מציע הסתכלות על טכניקת ה"מגש השלישי" לצדם של מגשי החול היבש והלח. המגש השלישי דומה בגודלו ובצבעו לשני מגשי החול הסטנדרטיים, ושונה בכך שהוא מציע למטופל התנסות במשטח חשוף ללא חול בגוון טורקיז ועמוק יותר מהמגש הסטנדרטי. ייחודו גם במיקומו על הרצפה/קרקע, המסמל מקום ראשוני, יציב, בטוח וקרוב לאדמה. המגש השלישי משמש מרחב פתוח המזמין שימוש בלתי מוגבל בחפצים, מיכלים, חומר וגוף ומהווה מיכל ורובד מכיל שלישי בסיטואציה הטיפולית (חדר+מטפל+מגש שלישי).

ניתן לקשר זאת למושג שטבע ביון ה"מיכל וה"מוכל" (Symington, J. Symington, N. 1996). נראה כי אם נשאל מושג זה מבין נוכל לתאר את השימוש במגש השלישי כתואם ל"מוכל ומיכל". כלומר, המגש המתוחם הוא המיכל, שבו ניתן למצוא משמעות, והילד הוא המוכל. הרעיון הוא של שינוי צורת החוויה דרך תהליך "הכלה". בנוסף ניתן לדמות את התחושה שמספק המגש השלישי כנותן מחסה (sanctuary) שהיא תחושה של להיות במקום בטוח, שבעצמו מבטא רעיון של "להיות בתוך משהו טוב". ויניקוט כינה זאת "תחושה של להיות מוחזק". ביק (אצל אנדרסון, 2001) השוותה זאת לתחושה של להיות עטוף בעור שמגן וחובק. היא מוסיפה ואומרת: "לעיתים קרובות מנסה אדם להשתמש בחוויה החושית של הדבקות למשטח החיצוני של האובייקט כדי להחיות את שלמות המשטח שלו עצמו" (אצל אוגדן, 2003, עמ' 73).

המשחק במגש השלישי מסמל לעיתים את הגבול בין העולם החיצוני, המציאותי, לבין עולם הנפש הפנימי. בחדר הטיפולים הדבר מתאפיין בשימוש במגש השלישי כבטקס קבוע שמתקיים עם הכניסה לחדר או ביציאה ממנו. אם גם כאן נסתמך על ביון נוכל לומר כי ה"מוכל" מעניק משמעות להקשר שמכיל אותו. ה"מיכל", מצד אחר, נותן צורה וגבולות בטוחים למה שנצור בתוכו (אנדרסון, 2001, 59).

בריסטון מדבר על שתי פונקציות להכלה של האם את בנה: (1) לספק מקלט, כלומר לתת תחושה של להיות מוחזק במקום בטוח ותחום ו-(2) לספק הכלה ולתת משמעות להחזקה. שתי פונקציות אלה יכולות אולי להיות מסופקות בגיל הרך דרך המגש השלישי, כשהילד נכנס לתוכו, בעיקר במקרים של טראומה או התקשרות לא בטוחה אל האם בינקות (Wachf, C. Jacobs, L. Editors, 2006). לפי ויניקוט (1997), כדי שהעצמי האמיתי יתפתח על פי הנורמה חשוב שההורה (במקרה זה המטפל) ינסה להבין את העצמי של הילד, ויהווה "ככלי קיבול אימהי" (Bion, 1962). כלומר, המגש השלישי מאפשר חיזוק נוסף לכך בהיותו אף הוא אופציה לכלי מכל.

נראה כי מצב זה בגיל הצעיר יכול לקבל תוקף ומשמעות כאשר המטופל משחק בחדר הטיפולים בתוך המגש השלישי ובנוכחות המטפל. תיאורטיקנים שונים השתמשו במושגים שונות שונים לתיאור הצורך שנענה במצב הטיפולי: ויניקוט (1997) מדבר על ה"מרחב הפוטנציאלי"; Kalf (1980) מדברת על "מרחב שמור ומוגן"; אוגדן (2003) מדבר על "המרחב הפסיכולוגי שבין מציאות ופנטזיה"; שחר-לוי (2005) מדברת על מושג מרחב ראשוני של התינוק, "מרחב של מעטפת הורית- חיקית". גוף האם יוצר שריון מגונן שהוא לא רק דימוי אלא ממשות גופנית. מעטפת החיק מספקת כמיהה להתמזגות בגוף ולב ונפש וחזרה למנגנוני הגנה ראשוניים. נראה כי "המגש השלישי" חופף ומוסיף ממד משמעותי לאותו מרחב ראשוני שעליו דובר בתיאוריות השונות.

ניתן לסכם ולומר כי המאמר נכתב בהסתמך על ידע תיאורטי קיים, המאשש את מסקנות התנסותי בעבודה עם ילדים בגיל הרך. ההתנסות כמטפלת שעושה שימוש במגש השלישי אפשרה לי הבנה טובה ולמידת הצרכים הראשוניים, הכלה והגנה של המטופל הרך. אני סבורה כי הימצאותו של המגש השלישי בחדר הטיפולים תורמת לאווירה מאפשרת ובטוחה עבור המטופלים הצעירים. המגש השלישי יוצר תנאי פעילות מזמינים שמובילים לעבודה במגשי החול ולהעמקת התהליך התרפויטי. המגש שמצורף אליהם לשני המגשים האחרים מוסיף מימד נוסף לאיכויות שיש להם ויחד הם מהווים טריאדה חשובה ומשמעותית לקידום התהליך הטיפולי.

דוגמאות מקרה מחדר הטיפול עם המגש השלישי

תמונה מס' 1- איתמר בן 5 שנים

איתמר בן החמש הוא ילד שלישי לאחר שני אחים גדולים ואחות קטנה. אחד מאחיו סובל מ-ADHD. איתמר החל את הטיפול בהיותו בן 3 שנים עקב בעיה תחושתית עת שביקר בגן שפתי. בתחילת כל מפגש בחר סימבולים המייצגים הזנה. הוא מיקם אותם במגש השלישי, נכנס אליו בגופו, סידר את המיניאטורות, שיחק מעט ונח במגש שייצג עבורו (לדבריו) מיטה. המגש השלישי אפשר לו לבטא את רגשותיו באופן בטוח וראשוני היות שהיווה עבורו מקום מנוחה בטוח, מכיל/מיכל.

תמונה מס' 2- שני בת 8 חודשים (טיפול דיאדי)

שני, בת לאם חד הורית, הייתה תינוקת רגישה. נהגה לבכות כשהמטפלות והילדים היו נוגעים בה. במצב של ישיבה בתוך העגלה הצליחה להירגע. בחדר הטיפולים שני נהגה באופן קבוע לזחול ולהיכנס למגש השלישי. היא בחרה חפצים שהיו סביבה או שהצביעה לעברם. למשל, הייתה נוהגת בטקסיות בתחילת הפגישה להניח על ברכיה בובת ברבי זכרית, לחייך לעברה ולהושיטה לאמה. שני היא ילדה אשר בחייה השגרתיים וגם בחדר הטיפולים רגועה ומתפקדת רק כשהיא נמצאת במיכל הבטוח- בכיתה בעגלה ובחדר הטיפול במגש השלישי.

תמונה מס' 3- אייל בן שנתיים

אייל בן השנתיים, ילד בכור ויחיד לזוג הורים נשואים. האם תארה את אייל כילד שנוהג להיכנס להתקפי בכי ממושכים, עד 5 שעות ביום. לאם היה קשה מאוד להכיל את בכיו ועקב כך נוצרה בעיה בקשר ובתקשורת ביניהם. כשהגיע אלי, אימו ניסתה לגמול אותו מחיתולים. בדרך כלל נהג לשבת עם בגדיו במגש השלישי על סיר ילדים לעשיית צרכים. מספר פעמים ביקש מיכל מים ושיחק יחד עם אימו בתוך המגש השלישי. באחת הפגישות שפך את המים שהיו במיכל ועשה צרכים במגש השלישי. אימו אספה את ההפרשה והצליחה להכיל את הסיטואציה ללא קושי. אייל היה מוכן "לתת את הפרשתו" למגש או לעשותם בתחתונים. המגש השלישי היווה מיכל אישי שמגן עליו וגם על ההפרשות שלו. הסטינג אפשר לאם לקבל אותו ואת צרכיו, בשונה מהמציאות בה היא מתאמצת לגמול אותו. במקרה זה, יש למגש

השלישי איכות שומרת גם כלפי פנים וגם כלפי חוץ. המגש השלישי שימש מקום בטוח ומעבר לעשיית צרכים בצורה נורמטיבית.

תמונה מס' 4 - רם בן השנתיים

רם לא הגיב לאימו כשנפרדה ממנו בגן ונראה קפוא במקומו. הוא נהג לשחק בתוך המגש השלישי במשחק סימבולי סביב סיפוק צרכים ראשוניים לבובה גדולה יחסית. יתכן ורם שיחזר ותיקן חוויה ראשונית של קשר וטיפול בבובה כמו שהיה רוצה שיטפלו בו. יתכן ופיצה את עצמו. ההכלה של המגש השלישי במקרה זה מאפשרת לו להיות "מוכל ומכיל" (ביון, 1962).

נויה בת שנתיים ושלושה חודשים

תמונה מס' 5ב'

תמונה מס' 5א'

תמונה מס' 5

ההורים תארו את נויה כילדה פעלתנית עם קושי רב בקבלת גבולות (במשפחתה אח עם ADHD).

בתמונה נראה תהליך הדרגתי של התיידדות עם המגש השלישי כמקום מכיל, כאשר בהתחלה (תמונה 5) היא נמצאת בתוכו עם כלי מכיל נוסף ובו בובה. בשלב השני (תמונה 5א) הילדה נראית מחוץ למגש עם החול כאשר בתוכו כלי מכיל ובובה. בשלב השלישי (תמונה 5ב) הבובה הרבה יותר קרובה לחול ונמצאת על כלי שקוף ושטוח שהמים זולגים ממנו לחול. נראה שיש הדרגתיות במידת הביטחון וההכלה. המגש השלישי, ששימש מקום בטוח עבורה, הפך בהדרגה להיות המקום הבטוח מספיק עבור הבובה, כמו אם טובה דיה (ויניקוט, 1997).

תמונה מס' 6 – "אבא, כנס איתי למגש"

תמונות מס' 7-7א' – מעבר מהמגש השלישי למגש חול יבש

רוב המקרים מסמלים סימבוליקה של האם, במקרים בודדים המגש השלישי מכיל ומוגן ואין סימבוליקה של האם.

* שמות כל הילדים המופיעים במאמר הם שמות בדויים. כמו כן, ניתן למחברת אישור מהורי כל הילדים המופיעים במאמר להשתמש בתיאורי המקרה של ילדיהם כדוגמאות, תחת כללי החיסיון המתבקש.

- אוגדן, ת. (2003), **הקצה הפרימיטיבי של החוויה**. הוצאת ספרים עם עובד, תל-אביב.
- אוקלנדר, ו. (1995), **אשנב לנפש- שיח יצירתי עם ילדים**. הוצאת נורד, חיפה.
- אנדרסון, ר. (עורך). (2001), **מאמרים קליניים על קליין וביון**. הוצאת מודן, תל אביב.
- גפני, א. (2005). **קרל יונג**, אסטורולוג הוצאה לאור, הוד השרון.
- ויניקוט, ד.ו. (1997), **משחק ומציאות**. הוצאת עם עובד.
- ווילס, פ. (1995), **תרפיה בצבעים**. הוצאת עופרים, תל אביב.
- זולברג, ג. (2004), **יציבה ותנועה**. אבחון מניעה וטיפול.
- יונג, ק.י. (1989), **האני והלא מודע**. הוצאת דביר, תל-אביב.
- לוי, ש. י. (2005), **טיפולוגיה בסיסית של שפת התנועה הרגשית**. שיחות- כרך י"ט, חוב' 3.
- נוימן, א. (2007), (עריכה- ד"ר אבי באומן) **האדם המיסטי**. רסלינג, תל-אביב.
- נצר, ר. (2004), **מסע אל העצמי**, אלכימית הנפש- סמלים ומיתוסים. הוצאת מודן, מושב בן שמן.
- קלרק, ל. (1982), **תרפיה בצבעים**. הוצאת אור עם.
- רצון, מ. (2006), **התפתחות הילד בגיל הרך**. לנוע, לחוש וללמוד בסביבה פעילה. הוצאת מכללון סמינר הקיבוצים ת"א.
- שטינהרדט, ל. (2004), **בין כוכבי שמים לחול הים**. עשיית דימויים בטיפול באומנות ובמשחק בחול. הוצאת שער הים, רמת השרון.
- Bion, W. (1962). **Learning from Experience**. London: Heinemann.
- Cameron, S. (2003). **Recognizing the Appearance of the Self in Sandplay Therapy**. Journal of Sandpsly Therapy, I, 133-141.
- Grudds, G. A. (1995). **A Comparative Analysis of the Sandplay Process of Sexually Abused and Nonclinical Children**. The arts in psychotherapy, vol. 22, no. 5, pp. 429.
- Steinhardt, L. (1997). **Beyond blue: the implications of blue as the color of the inner surface of the sandtray in sandplay**. The Arts in Psychotherapy. Vol. 24, No. 5, p. 445-469.
- Kalff, D.M. (1980). **Sandplay**. Boston, MA: Sigo Press.

Kalff, M. (1993). **Twenty Points to be Considered in the Interpretation of a Sandplay**. Journal of Sandplay Therapy Volume II. p, 18

Weinrib, E. L. (1983). **Images of The Self**. Boston: Sigo Press.

Wachf C. Jacobs L. Edittors (2006) Reflective Functioning as a Change-Promoting Factor in Mother-Child and Father-Child Psychotherapy. **Parent-Focus Child Therapy: Attachment, Identification, Qand Reflecting Function. Rowman& Little Field Pub. Inc**

Symington, J. Symington, N. (1996). **The clinical Thinking of Wilfred Bion**. London and New York Routledge.